

Birinci Dünya Savaşı Öncesi Güney Doğu Asya Müslümanları: Burma, Cava ve Filipinler [1900-1914]

Selim Hilmi Özkan*

Özet

Bu çalışmada genelde Güney Doğu Asya özelde ise Burma, Cava ve Filipinler hakkında hazırlanan raporlar üzerinden Osmanlı Devleti'nin Güney Doğu Asya Müslümanları ile olan ilişkileri ele alınacaktır. Filipin Başşehbenderi Necip Halil'in 1911, Filipinler'e şeyhülislâm vekili olarak görevlendirilen Muhammed El-Vecih el-Geylani el-Nablusi'nin 1913 tarihli raporlarında Güney Doğu Asya Müslümanları hakkında önemli bilgiler vardır. Necip Halil Müslümanların yaşamları hakkında bilgi verirken, el-Nablusi Güney Doğu Asya'daki şehbenderlerin içinde bulunduğu durumdan şikâyetçi olarak, bu şehbenderlerin yetmiş milyonluk Müslüman nüfusu ile İslâm dünyasının en büyük kitlesini teşkil eden coğrafyada yeteri kadar temsil edemediklerinden ve görevlerini yapmadıklarından yakınmaktadır. Ayrıca bölge Müslümanlarının hac farızasını yerine getirme konusunda karşılaştıkları sıkıntıları özetlemiştir. Buradaki Müslümanların zaman zaman dolandırıcılar tarafından dolandırıldıkları da rapora yansımıştır. Burada hacca gidecek olanlardan alınan verginin kaldırılması, Hindistan'da bir cami inşası, buraya vaiz atanması Kalkuta, Lahor gibi şehirlerde yeni şehbenderlikler açılması raporda istekler arasında yer almıştır. Dikkat çeken bir öneri ise, Hindistan ve İstanbul arasında irtibatın güçlendirilmesi için Urdu lisansı ile bir gazetenin çıkarılması veya İstanbul'da çıkan bir gazetenin tercüme edilerek basılmasıdır. Güney Doğu Asyalı Müslümanların hilafetin korunması, Osmanlı donanmasının yeniden ihyası için elinden ne gelirse yapacağı raporda çok açık bir şekilde ortaya konmuştur.

Çalışmamızda hem bu raporlar üzerinden hem de yapılan yazışmalardan yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı öncesinde Burma, Cava ve Filipinler'deki Müslümanlar ile olan ilişkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır. Konumuzun kaynaklarını Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunan belgeler ve bunların arka planı oluşturmuştur. Bunun dışında özelde Burma, Cava ve Filipinler genelde Güney Doğu Asya üzerine yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar da araştırmamız boyunca bize yol gösterecektir.

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, shilmi@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6381-8553, DOI: 10.37879/9789751756466.2023.7

Anahtar Kelimeler: Burma, Cava, Filipinler, Necip Halil Efendi, Muhammed El-Vecih el-Geylani el-Nablusi.

Southeast Asia Muslims before the World War I: Burma, Java, and the Philippines [1900-1914]

Abstract

In this study, the relations of the Ottoman Empire with the Muslims of the Southeast Asia will be discussed through the reports prepared about the Far East in general, Burma, Java and the Philippines in particular. The reports of the Philippine Chief Consul Najib Khalil and Mohammad Al-Vecih Al-Geylani Al-Nablusi appointed as the Sheikh-ul-Islam representative of the Philippines had important information about the Muslims of the Southeast Asia, prepared consecutively in 1911 and 1913. Najib Khalil gives information about the lives of Muslims whereas Al-Nablusi complains about the condition of consuls in Southeast Asia and they did not adequately represent and did their duty in the geography which constituted the largest mass of the Islamic world, with the population of seventy million Muslims. He also outlined the troubles local Muslims face in fulfilling the pilgrimage. It was also reflected in the report that the Muslims there were sometimes defrauded. The removal of the tax levied on pilgrims there, the construction of a mosque in India, the appointment of a preacher and the opening of new consulates in cities such as Calcutta and Lahore were among the requests in the report. A notable proposal was the publication of a newspaper in Urdu language in order to strengthen the connection between India and Istanbul or the translation of a newspaper published in Istanbul. The protection of the caliphate by the Southeast Asia Muslims and to help restore the Ottoman navy was made clear in the report.

In our study, we will try to contextualize the relations of the Ottoman Empire with Muslims in Burma, Java and the Philippines before World War I based on both these reports and the correspondence. Documents in the Presidency Ottoman Archives and their background are the sources of our subject. In addition to this, the research conducted at home and abroad on the Southeast Asia in general and Burma, Java and the Philippines in particular will guide us through our research.

Keywords: Burma, Java, Philippines, Najib Khalil Efendi, Mohammed Al-Vecih Al-Geylani Al-Nablusi.

Giriş

Hindistan ve Burma dışında kalan Cava, Singapur, Malezya ve Filipin Adalarında yaşayan halkın İslamiyet ile ilk tanışmaları IX. ve X. yüzyıllarda bölgeye gelen Arap tüccarlar vasıtasıyla olmuştur. Müslüman Arap tacirler çeşitli malları satmak ve almak için Çin'e yaptıkları yolculuk sırasında buradaki sahillere uğramışlardır. Böylece İslamiyet Güney Doğu Asya'da yayılma imkânı bulmuştur.¹ Cava mahalli kaynakları İslamiyet'in yayılışını "walisongo"² olarak bilinen dokuz veliye atfederler. Rivayetler çelişkili ve çeşitli olsa da Cava'daki en eski İslami mezar taşı miladi 1102 tarihlidir.³

İnsanlık tarihinin en eski merkezlerinden olan Burma ve çevresinde ise İslamiyet Gazneli Mahmut'un Hindistan seferleri sonrası yayılma imkânı bulmuştur. Hindistan'da kurulan ilk Türk devleti olan Delhi Sultanlığının İslamiyet'in Burma ve çevresinde yayılmasında büyük katkısı vardır. Daha sonra bölgede hâkimiyeti eline alan Babür İmparatorluğu döneminde İslamiyet daha geniş bir alana yayılmıştır.⁴

Coğrafi keşifler ve Avrupa'nın yayılması sonrası Portekizliler 1511'de Malaka'yı ele geçirmiştir. Lizbonlu Seyyah Tome Pires Malaka'da kaldığı süre zarfında Cava adasına da gelmiştir. Magellan ise 16 Mart 1521 tarihinde Filipin Adalarına gelmiştir. Magellan'dan sonra adaya sömürge amaçlı gelen İspanyollar, adayı 1565 tarihinde işgal etmişlerdir.⁵ Bu işgaller sonrası Cava, Malezya, Brunei, Singapur, Sulu Sultanlığı ve Filipin Adalarının da içinde bulunduğu Güney Doğu Asya bölgesi, Avustralya ve Çin arasında ticari açıdan önemli bir noktada bulunduğundan dolayı bu bölgenin önemi giderek artmıştır. Bunun için bu bölge

1 Cesar Adib Majul, *The Contemporary Muslim Movement in the Philippines*, çev. L. Balkan, Mizan Press Majul, Berkeley 1973, s. 15.

2 "Walisongo" "wali" ve "songo" kelimelerinin birleşimi ile oluşmuştur. "Wali" Arapça "veli-ولی" kelimesinin karşılığı olarak Allah'ı çok seven ve ona çok yakın olan insanlar için kullanılmıştır. "Songo" kelimesi Cava dilinde "dokuz" anlamına gelmektedir. Bu nedenle "walisongo" Allah tarafından sevilen ve Allah'ı seven dokuz kişi anlamına kullanılmaktadır (Ulin Nuha, *Osmanlı İmparatorluğu'nun 16.-19. Yüzyıllar Arasında Cavalı Müslümanlar Üzerindeki Etkileri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 18).

3 Nuha, *agt.*, s. 18; İsmail Hakkı Göksoy, *İslâm'ın Güneydoğu Asya'ya Girişi ve Yayılışı*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998, s. 96.

4 Ekrem Saltık, *Güney Asya ve Uzak Doğu'da Osmanlı İzleri*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011, s. 124.

5 Wolfram Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 543.

Britanya, Hollanda, Fransa, İtalya, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi birçok sömürgeci devletin de ilgisini çekmiştir.⁶

Bilhassa sanayi inkılabı sonrası XIX. yüzyıl boyunca Cava, Malezya ve Filipin Adaları'nın da içinde bulunduğu Hint Adaları sömürgelere giden yol güzergâhında olmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin de siyasi gündemine girmiştir.⁷ Osmanlı Devleti buradaki gelişmeleri bilhassa Madrid ve batı başkentlerindeki temsilcilikler vasıtasıyla takip etmiştir.⁸

Güney Doğu Asya ve Uzak Doğu bilhassa Osmanlı-Uzak Doğu ilişkileri üzerine ülkemizde son yıllarda yapılan yeni çalışmalar olmakla birlikte yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda Hasan Türker tarafından kaleme alınan "ABD'nin Talebi Üzerine Mehmet Vecih'in Filipinler'e Şeyhülislâm Vekili Olarak Görevlendirilmesi (1913)" isimli çalışma bu alanda önemli bir adımdır. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi tarafından kurulan Osmanlı Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından Osmanlı Arşiv belgelerine dayalı bazı araştırmalar yayınlanmıştır. İsmail Hakkı Göksoy tarafından *İslam'ın Güneydoğu Asya'ya Girişi ve Yayılışı, Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri* isimli kitaplar ve aynı yazarın Uzak Doğu üzerine yaptığı çalışmalar ile Cesar Edip Majul'un çalışmaları bu alanda zikredilmeye değer eserlerdir. Azmi Özcan tarafından kaleme alınan "1880'de İstanbul'da Çıkarılan bir Gazete ve İngiltere'nin Kopardığı Fırtına, Peyk-i İslam", ile aynı yazarın "Sultan II. Abdülhamid ve Hindistan Müslümanları" isimli makaleler bu alana katkı sağlayan diğer önemli çalışmalar arasındadır. Diren Çakılcı tarafından bölgede kurulan şebhenderlikler hakkındaki çalışmalar bu alanda yapılan önemli çalışmalar arasında zikredilebilir. İsmi burada zikretmediğimiz fakat kullandığımız ve kaynakçada gösterdiğimiz alana katkı sağlayan diğer kaynakları da ayrıca ifade etmekte fayda vardır. Biz ise bu çalışmada Güney Doğu Asya Osmanlı ilişkileri bağlamında Birinci Dünya Savaşı öncesi Burma, Cava ve Filipinler'de yaşayan Müslümanların durumu hakkında bir değerlendirme yapacağız. Çalışmamızın kaynaklarını Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunan vesikalar ile bu belgelere dayalı yapılan çalışmalar oluşturmuştur.

6 Barbara Watson Andaya, L. Y., *A History of Malaysia*, Palgrave Macmillan, Macmillan 1984, s. 185.

7 BOA, Y.PRK.EŞA., 32/63.

8 BOA, Y.A.HUS., 323/133; BOA, Y.MTV., 163/46.

1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Burma, Cava ve Filipinler

XIX. yüzyılın ortalarına gelindiği zaman Osmanlı dünyası hariç eski ve yeni kara kıtalarının büyük bir kısmı sanayileşmesini tamamlamış sömürgeci devletler tarafından işgal edilerek sömürge haline getirilmiştir. Masumane bir anlayış, samimi bir inanç ve ekonomik ihtiyaçları temin etme arzusu ile başlayan keşifler, zamanla sömürgeciliğe ve yeni kıtalarda yerleşme yarışına dönüşecektir. Bu yarışmanın bir sonucu sömürgeci devletler kendi büyüklüklerinin kat kat üstünde bir alana hükmetmeye başlamışlardır. Bu artışın bir sonucu 18. yüzyıldan itibaren uluslararası ilişkilerde sömürge faaliyetleri birinci sıraya oturmuştur. Çünkü Avrupa 1800'de dünyanın %35'ni işgal etmiş durumdayken, 1878'de %67'sini, 1914'e gelindiğinde ise %88'inü işgal etmiş durumdaydı. Daha açık bir ifadeyle 1800'lerden 1914'e kadar Avrupalı güçler, dünya üzerindeki doğrudan denetimlerini iki katından fazla artırmıştır.⁹ Bu süreç coğrafi keşifler sonrası başlamış ve XIX. yüzyıl içerisinde tamamlanmıştır. Birinci Dünya savaşı öncesi Güney Doğu Asya sınırları içerisinde yer alan ve Müslümanların da yaşadığı Burma [Myanmar], Cava [Endonezya] ve Filipinler de büyük oranda bu sonuç ile karşılaşmıştır.

Burma bugünkü adı ile Myanmar, Hindistan'a egemen olan İngilizler tarafından 1826'dan sonra adım adım işgal edildi. İşgal sonrası bölgede sömürge yönetimi resmi olarak 1858'de kuruldu. Bu işgal Burma'nın bağımsızlığını kazandığı tarih olan 1948 yılına kadar sürdü.¹⁰ İngilizler Burma'daki işgalleri boyunca Burma topraklarını Hindistan siyasi yapısına dâhil etmek için bir politika da uygulamışlardır.¹¹

Endonezya'nın başkenti Cakarta'nın da yer aldığı Cava adasına ilk önce İspanyollar 1511 de daha sonra Hollandalılar 1595 yılında gelmiştir. Bu tarihten Endonezya'nın bağımsızlığını kazandığı 1949 yılına kadar yaklaşık 350 yıl ada Hollanda işgalinde kalmıştır. Bu işgal döneminde Cava adası Hollanda kolonisinin merkezi konumuna getirilmiştir. Hollandalı tüccarlar 1602 yılında United East India Company [Birleşik Doğu Hindistan Şirketi]'ni kurmuşlardır. Bu şirket ve

9 John Merriman, *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*, çev. Şükrü Alpagut, Say Yayınları, İstanbul 2018, s. 887.

10 Ashley Wright, *Opium and Empire in Southeast Asia*, Palgrave Macmillan Wright, New York 2014, s. 151.

11 Eberhard, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, s. 309; Aparna Mukherjee, *British Colonial Policy in Burma*, Abhinav Yayınları, New Delhi 1988, s. 526.

daha sonra kurulan şirketler adadaki tüm ticari faaliyetleri kontrol altına almıştır.¹² Sadece ticari faaliyetler ile buradaki işgal rejimini devam ettiremeyeceğini anlayan Hollanda, 1618 yılında Jan Pieterszoon Coen'i adaya genel vali olarak atadı. Coen bir liman şehri olan Cakarta'yı ele geçirdi ve şehrin ismini de Batavya olarak değiştirdi. Böylelikle ticari amaçla gelen Hollandalılar adayı işgal için ilk adımı atmış oldular.¹³ Zaman içerisinde tüm ada ve adalar işgal edildi. Uzun süre Hollanda sömürge yönetiminde kalan Cava halkı katı bir şekilde baskı altında tutuldu. Fakat XIX. yüzyılın başlarından itibaren Müslüman toplum arasında İslami birlik uyanış hareketi ortaya çıkmaya başladı. Billhassa Hac için giden genç Müslümanlar ile Mısır el-Ezher üniversitesinde eğitim görenler bu uyanış hareketinde öncü rol oynamıştır.¹⁴ Burma Müslümanları gibi Cava Müslümanları da Hicaz Demiryolu yapımına hem maddi hem de manevi destek vermişlerdir. Bu destek Hollandalıları çok rahatsız etmiştir. Bunun için Hollanda yerel yönetimi İslam birliğini güçlendirebilecek düşüncesi ile Cava ve Endonezya da hem şehbenderlerin faaliyetini hem de yardım için gelenleri elinden geldiğince engellemeye çalışmıştır.¹⁵ Cavahlılar oryantalist bakış açısıyla Hollandalılar nazarında adeta insan ile hayvan arasında bir varlık olarak görülmüştür.¹⁶

Filipinler ise 1565'de İspanya, 1898 tarihinde de Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgal edilmiştir. 1898 yılında İspanya ile Amerika Birleşik Devletleri'nin anlaşması sonucu Filipinler'le birlikte Guam, Porto Riko ve bazı adalar 20 milyon dolar karşılığında Amerika yönetimi tarafından İspanyollardan para karşılığında satın alınmıştır. Bu işgal sonrası Filipinler'in Müslim ve Gayr-i Müslim halkı direnişe geçmiştir. Bu direniş üzerine Amerikan yönetimi Müslümanları yanına çektiği zaman direnişi kırabileceğini düşünüyordu. Bunun için 20 Ağustos 1899 tarihinde Filipinli direnişçileri Luzon ve Visaya adalarında tesirsiz hale getirmek gayesiyle Sulu Sultanı ile bir antlaşma imzaladı. Antlaşmaya göre Amerika Birleşik Devletleri Müslümanların dinine, örf ve adetlerine karışmayacak, aynı zamanda sultanın haklarına da saygı gösterecekti. Bunun karşılığında ise Müslümanlar Amerikan ordusuna karşı mücadele etmekten vazgeçip Amerikan egemenliğini

12 Wright, *Opium and Empire in Southeast Asia*, s. 17.

13 Eberhard, *Uzak Doğu Tarihi*, s. 325.

14 İsmail Hakkı Göksoy, *Endonezya'da İslâm ve Hollanda Sömürgeciliği*, İsam Yayınları, Ankara 1995, s. 27.

15 İsmail Hakkı Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004, s. 104; *Sıratmüstakim*, C 6, S. 131, s. 10.

16 *Sıratmüstakim*, C 8, S. 192, s. 192.

tanıyacaktı. Fakat Amerikan yönetimi bu anlaşmaya sadık kalmayarak Luzon ve Visaya'daki direnişçileri etkisiz hale getirdikten sonra Müslümanlarla yapmış olduğu antlaşmayı tek taraflı bozarak Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Sulu ve Mindanao adalarını işgal etti.¹⁷ Amerikan işgal yönetiminin Müslüman halkın destek ve güvenini kazanmaya yönelik siyaset izlemesi sebebiyle, Müslümanlar da zamanla askeri mücadelelerine son vererek Amerikan idaresini kabullenmeye başladılar. Sulu Sultanı Jamul al-Kiram-II, idaresi altında bulunan bölgelerin egemenlik haklarını 6000 dolar yıllık maaş karşılığında 1915 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne devretti.¹⁸ Bunda Filipinli Müslümanların bağımsız bir Filipin yerine Amerikan idarisinde bir yönetimin kendileri açısından daha güvenli ve huzurlu olacağına olan inanç vardır. Çünkü Filipinli Müslümanlar Hristiyan Filipinli yöneticilerin idaresinde yaşamaktansa Amerikan yönetiminin daha iyi bir yönetim olacağına inanmaya başlamıştır.¹⁹ Bunun sebebi ise Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında geçmişte yaşanmış çatışma ve kötü hatıralar Filipinli Müslümanları bu yolu seçmeye itmiştir. Ayrıca adada idareyi devralan Amerikan yönetimi Müslümanların hayatını kolaylaştırıcı düzenlemeler yaparak onların güvenini kazanmaya çalışmıştır.²⁰

2. Güney Doğu Asya'da Şehbenderliklerin Açılması ve Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin Güney Doğu Asya ülkelerinde XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar resmi bir temsilciliği yoktu. Buna rağmen Güneydoğu Asya Müslümanları Osmanlı dünyasına büyük bir sevgi beslemekteydi. Bunun için Osmanlı Devleti bu coğrafyalarda bir temsilcilik açmak için girişimlerde bulundu. Bu amaçla ilk olarak 1864 yılında Singapur'da bir konsolosluk açıldı. İlk konsolos olarak da Arap asıllı Seyyid Abdullah el-Cüneyd atandı. Onun ölümünden sonra Hollandalılar ve İngilizlerin engellemesi ile yeni bir konsolos atanamadı. Osmanlı yönetimi Güney Doğu Asya ile ticaret yapan vatandaşlarının işlemlerini kolaylaştırmak, buraların Müslüman halkı ile daha yakından ilgilenebilmek, hilafetin dini otoritesinden

17 Sait Yılmaz, "ABD'nin Filipinlere Askeri Müdahaleleri", ed. H. Çakmak, *ABD'nin Askeri Müdahaleleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2016, s. 317.

18 İsmail Hakkı Göksoy, "Filipinler'de İslamiyet" *Diyanet İlmî Dergi*, S. 31/3, 1995, s. 83-106; Thomas M. Kiefer, *The Tausug Violence and Law in a Philippine Moslem Society*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1972, s. 4; R. J. May, "The Philippines", ed. Muhammed Ayoop, *The Politics of Islamic Reassertion*, Croom Helm London, London 1977, s. 215.

19 Majul, *The Contemporary Muslim Movement in the Philippines*, s. 20.

20 BOA, BEO., 4174/313019; BOA, HSDHADB., 1/54.

yararlanmak amacıyla 12 Nisan 1883 tarihinde Ali Galip Bey'i Batavya'ya²¹; 5 Mayıs 1901 tarihinde Ümit burnu Mektebi Osmanî Müdürü Hacı Ataullah Efendi'yi Singapur'a²²; 27 Temmuz 1910 tarihinde Necip Halil Efendi'yi Manila'ya [Filipinler] resmi şebbender olarak atamıştır.²³ Burma'da ise 1905 yılında fahri bir şebbenderlik açılmıştır.

2.1. Batavya [Cava] Şebbenderliği ve İslam Ahalisi

Osmanlı yönetimi ile Hollanda arasında 1857 yılında Hint adalarında şebbenderlik ve diplomatik temsilcilik açabilmek için bir antlaşma yapılmıştır. Buna rağmen uzun süre şebbenderlik açılmadı. Hollanda vatandaşı Mösyö Haymon 1859 tarihinden beri Semarang şehrinde konsolos olarak görev yaptığını beyan ederek 15 milyon Müslüman'ın yaşadığı Cava Adasında Avrupalı devletlerin temsilcisi olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin bir şebbenderi olmadığı için bu bölge ile yapılan ticari faaliyetlerin düzenli yapılabilmesi için Osmanlı Devleti adına şebbender olmak için 21 Nisan 1865 tarihinde müracaatta bulunmuştur.²⁴ Fakat Osmanlı Devleti 1857 antlaşmasına dayanarak Endonezya ile Hicaz arasında ticari faaliyette bulunan Müslüman ve Osmanlı vatandaşlarının hukukunu korumak ve işlerini kolaylaştırmak için Cava adasında bir şebbenderlik kurulması için ancak 1881 yılında Osmanlı'nın Lahey elçisinden bir çalışma yapmasını istemiştir. Lahey elçisinin yaptığı çalışma sonrası Cava şebbenderliği için öngörülen 10.000 Hollanda florini masraf Hariciye Nezareti tarafından çok bulunmuş olmalı ki bu konu da bir gelişme olmamıştır. Bunun üzerine 17 Şubat 1882 tarihinde Bağdatlı Seyyid Aziz Efendi fahri bir şebbender olarak Cava adasına görevlendirilmiştir.²⁵ Aziz Efendi'nin adaya şebbender olarak atanması Hollanda yönetimini rahatsız etmiştir. Hollanda'nın tüm itirazlarına rağmen Osmanlı yönetimi geri adım atmamış ve Aziz Efendi Batavya'daki görevine başlamıştır. Bu görevlendirme sonrası buradaki şebbenderlik Birinci Dünya Savaşı'na kadar varlığını sürdürmüştür.²⁶

Resmi ilk şebbender ise Galip Bey'dir. 12 Nisan 1883 tarihinde bu göreve atanan

21 BOA, İ.HR., 289/18146.

22 BOA, BEO., 1655/124078; BOA, HR.ŞFR.3., 507/24.

23 BOA, İ.HR., 423/22.

24 BOA, HR.TO., 74/71.

25 BOA, İ.HR., 285/17778.

26 Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, s. 96; Diren Çakılcı, "Batavya'da Osmanlı Baş Şebbenderliği: Kuruluşu, Baş Şebbender Ali Galip Bey ve Layihası", *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 8/28, 2017, s. DCCXXVI-DCCXLIX.

Ali Galip Bey, 21 Nisan 1883 tarihinde Batavya'daki görevine başlamıştır.²⁷ Ali Galip Bey'in şebkender olarak atanması bölge halkı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Galip Bey Cavahırlar'ın başta hac problemleri olmak üzere birçok sorunu ile yakından ilgilendi. Hollanda hükümeti ise Osmanlı şebkenderlerini sadece birer ticari temsilci gibi görmek istemiştir. Hiçbir zaman diplomatik misyonlarını kabul etmeye yanaşmamıştır.²⁸ Çünkü Gerek İngilizler gerek Hollandalılar bölge üzerinde sürekli bir baskı uygulayarak yerel halkın ticaret yapmasını engellemek başta olmak üzere birçok alanda sindirmişlerdir. Bilhassa Osmanlı vatandaşlarına gümrüklerde zorluk çıkarmışlardır.²⁹

Ali Galip Bey şebkender olarak göreve başladıktan sonra hazırlamış olduğu raporlarında ve daha sonra kaleme aldığı layihasında bölgede yapmış olduğu çalışmaları ayrıntılı şekilde aktarmıştır. Arap asıllı Endonezyalılar ile sıcak ilişkilerini ve onların bu ilişkilerden memnuniyetini bildirmiştir. Ali Galip Bey Hollandalıların Endonezya'da Müslümanlara yaptıkları baskılar ve buradaki idari mekanizma hakkında da bilgi aktarmıştır.³⁰ Ali Galip Bey yaptığı çalışma sonrası Cuma hutbelerinde yeniden halifenin isminin zikredilmesini sağlamıştır. Hollandalıların yaptığı baskılar sonrası Cuma hutbelerinde halifenin ismi zikredilmiyordu. Halifenin isminin yeniden hutbelerde zikredilmesi Endonezya Müslümanlarının Osmanlı ve halife ile bağlarını güçlendirilmesi açısından önemlidir.³¹ Ali Galip Bey merkeze gönderdiği raporlar dışında "Felemenk Devleti Müstemlakâtından Cezâyir-i Hindiyeye Hakkındadır" isimli layihasında bölge hakkında çeşitli bilgiler içermektedir. Bu layiha Diren Çakılcı tarafından değerlendirilmiştir.³² Ali Galip Bey layihada adaların ve bölgenin coğrafi, dini, nüfus durumu gibi birçok konuda bilgiler sunmuştur. Hollanda'nın aday işgaline de değinen Ali Galip Bey, Müslümanların Hollanda yönetimine karşı direnişine de geniş yer ayırmıştır. Ayrıca layiha da adadaki Hollanda'nın idari yapılanması hakkında da bilgiler vardır. Ali Galip Bey diğer şebkenderler gibi bölge Müslümanları tarafından samimi bir şekilde karşılandığını ve bölge Müslümanları ile olan sıcak ilişkilerinden bahseder. Elbette Ali Galip Bey başta olmak üzere Uzak Doğu ve Güney Doğu Asya'da görev yapan Osmanlı konsolos ve şebkenderlerinin

27 BOA, İ.HR., 289/18146.

28 Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, 2004, s. 97.

29 BOA, HR.TO., 582/32.

30 BOA, Y.PRK.EŞA., 3/60.

31 BOA, Y.PRK.HR., 14/15; Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, 2004, s. 99.

32 Çakılcı, "Batavya'da Osmanlı Baş Şebkenderliği", s. DCCXXXVI-DCCXLIX.

Müslümanlar tarafından sıcak karşılanması sömürge yönetimlerini hep rahatsız etmiştir. Bunun için Müslümanlar ile sıcak ilişki kuran tüm şebhenderler hem siyasi hem idari baskı altına alınmışlar hem de çeşitli iftiralara maruz kalmışlardır. Ali Galip Bey ve halefleri de bu iftiralardan nasibini almıştır.

Galip Bey'in görev süresinin bitiminden sonra yerine yeni bir şebhender atanmadı. Bir süre boş kalan şebhenderliğe 30 Temmuz 1894 tarihinde Atina ve Pire şebhenderi Rıfki Bey atanmıştır.³³ Hollandalıları en çok rahatsız eden şebhenderlerden birisi de Mehmed Kâmil Bey'dir. Her şebhender gibi Kâmil Bey de Osmanlı hilafetinin bölge halkı tarafından saygınlığının devam etmesi için çalışmalar da bulunmuştur. Kâmil Bey'in çalışmaları Hollanda yönetimini çok rahatsız etti. Bunun için Kâmil Bey hakkında aslı astarı olmayan çok çeşitli haberler yayıldı. Kâmil Bey en sonunda 1898 yılında görevinden uzaklaştırıldı.³⁴

Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman Batavya şebhenderi Refet Beydi. Refet Bey aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Cava'daki son şebhenderi olmuştur. Refet Bey savaşın arifesinde halkı bilinçlendirmek için çalışma yapmıştır. Cava'daki Fransa, İngiltere ve Japonya'nın siyasi faaliyetleri hakkında hazırladığı raporu Hariciye Nezaretine ulaştırmıştır.³⁵ Refet Bey'in çalışmaları hem İngilizleri hem de Hollandalıları rahatsız etmiştir. Bilhassa Hollandalılar kendi sömürgelerinde görev yapan bir şebhenderin bu faaliyetlerinden şikâyetlerini izhar etmekten çekinmemişlerdir. Refet Bey savaş devam ederken 11 Ocak 1916 tarihinde faili meçhul bir şekilde evinde öldürülmüştür.³⁶

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Sultan Mehmed Reşad Müslümanların halifesi sıfatıyla 11 Kasım 1914 tarihinde cihad fetvası yayınlamıştır. Bu cihad beyannamesi Hollandalıları da büyük oranda endişelendirmiştir. Çünkü 40 Milyon civarında Müslümanın yaşadığı Cava coğrafyası Hollanda sömürgesindeydi. Bu cihad çağrısı Cavalı Müslümanlara da yapılmaktaydı. Hollanda savaşta tarafsız olduğunu bildiren cihad fetvasından Cava Müslümanlarının çıkarılmasını istedi. Hollanda'nın baskısı etkisini gösterdi. Fetvanın yayınlanmasından altı ay sonra bu cihad çağrısının tarafsız olan Hollanda'ya karşı olmadığı düzeltilmesi yapıldı.³⁷

33 BOA, Y.A.RES., 71/25.

34 Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, 2004, s. 100.

35 BOA, HR.SYS., 2406/80.

36 Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, 2004, s. 100.

37 Göksoy, *age.*, s. 128.

Birinci Dünya savaşı başlamadan önce Trablusgarp ve Balkan savaşları sırasında Cava Müslümanları toplamış oldukları nakit yardımları Seyyid Ebu Bekir bin Abdullah el-Uttası'nın mektubu ile birlikte 2 Aralık 1912 tarihinde 12.000 frank, 9 Aralık 1912 tarihinde 12.000 frank, 17 Ocak 1913 tarihinde 12.000 frank, 19 Mart 1913 tarihinde 10.000 frank toplamda 46.000 frangı, daha sonra beşinci bir taksit olarak 6.000 frangı İstanbul'a ulaştırmışlardır.³⁸ Yine Osmanlı donanması için toplanan 984 kuruş Refet bey aracılığı ile ilgili birimlere ulaştırılmıştır.³⁹

2.2. Manila [Filipin] Baş Şehbenderliği ve Müslümanlar

Bu dönemde açılan şehbenderlikler içerisinde en dikkat çekeni Filipinler'in başkenti Manila'da açılan şehbenderliktir. Manila şehbenderlik görevine 27 Temmuz 1910 tarihinde başşehbenderlik unvanını muhafaza etmek üzere Ragusa eski başşehbenderi Necip Halil Efendi atanmıştır. Necip Halil Manila'da Mart 1912 tarihine kadar görev yapmıştır.⁴⁰ Manila'ya bir şehbenderlik açılması Filipin adalarında yaşayan Müslüman halkı ziyadesiyle memnun etmiştir.⁴¹

Manila'daki görevine başladıktan sonra bir rapor hazırlayan Necip Halil, 18 Haziran 1911 tarihli raporunda Filipin adalarındaki 300.000'den fazla Müslüman hakkında çeşitli malumatlar vermektedir.⁴² Raporunda adanın güneyinde Mindanao'da yaşayan Moro Müslümanlarının İslam Âlemi tarafından pek bilinmediğini ifade eden Necip Efendi, bu konunun üzerinde hassasiyetle durulması gerektiğinden bahsetmektedir. Necip Efendi'nin Manila'ya varmasından birkaç gün sonra tesadüfen Manila'da bulunan Sulu Sultanı, Necip Halil'in geldiğini duyduğu için mahiyetindeki beş kişi ile birlikte Necip Halil'i ziyarete gelmiştir. Bu ziyaret sırasında Sulu Sultanı bölgedeki Müslümanların Amerikan işgalinden rahatsız olduklarını fakat buna karşı koyacak güçlerinin olmadığı için İslam halifesinden destek beklediklerini bildirmiştir. Necip Efendi raporunda Filipin Müslümanlarının cehaleti ve sefaletinden bahsetmektedir.

38 BOA, DH.KMS., 15/3.

39 *Sırâtülmüstakîm*, C 11, S. 282, 1914, s. 352.

40 BOA, İ.HR., 423/22.

41 *Sırâtülmüstakîm*, C 8, S. 192, s. 192.

42 BOA, HR.SYS., 1010A/10; 1913 tarihli başka bir belgede ise burada yaşayan Ahali-i İslam sayısı 600.000'ne yakın olduğu ifade edilmektedir. Bk. BOA, BEO., 4174/313019. İctihad dergisinde Rıza Tevfik imzasıyla yayımlanan 22 Mayıs 1913 tarihli bir makalede burada yaşayan Müslümanların sayısı 1.000.000 olarak verilmiştir. Bk. Rıza Tevfik, "Filipin Müslümanları ve Makam-ı Hilafet", *İctihad*, S. 65, 22 Mayıs 1913, s. 1403.

Filipinli Müslümanların bu cehaletten kurtulması için Osmanlı Devleti'nin buraya ilim adamları göndermesini de tavsiye etmiştir.⁴³

Necip Halil Filipin Adalarında yaşayan Osmanlı tebaasının bir listesini de çıkarmıştır. Bu rapora göre adada yaşayan Osmanlı vatandaşının yaklaşık 200–220 arasında olduğunu anlıyoruz. Bunlardan 70–80 kişinin vilayet ahalisinden, 140 ile 150 kişinin de Cebel-i Lübnan bölgesindedir⁴⁴. Bunlardan 60 kadarı Manila'da ikamet etmektedir. Diğerleri adaların çeşitli yerlerine dağılmış şekildedir. Necip Halil, Osmanlı vatandaşlarının adanın çeşitli yerlerinde dağılmış oldukları için bunların tam ve zamanında kaydını yapamadığını raporunda ifade etmektedir. Osmanlı vatandaşlarından bir kısmının Osmanlı tabiiyetini terk ederek Amerikan vatandaşlığına geçmelerini de bu duruma bir sebep olarak göstermiştir. Osmanlı vatandaşlarının bir kısmı da kaydolmayı kabul etmemiştir. Şehbender Necip Halil bu 200–220 kişiden ancak 111 kişiyi kayıt altına alabildiğini, bilhassa Amerika'da yayın yapan bazı gazetelerin kaydedilen kimselerin askere alınacağı şeklinde bir yaygara çıkarmalarından dolayı insanların deftere kayıt olmaktan imtina ettiklerini beyan etmektedir. Bu yüzden Cebel-i Lübnan ahali Osmanlı vatandaşlarından ancak 53 kişiyi kayıt edebildiğini kalan 70–80 kişinin kaydedilemediğini bildirmektedir.⁴⁵

Manila'da açılan başşehbenderlik ve Necip Halil'in burada göreve başlamasından sonra Amerika Birleşik Devletleri Zamboanga sömürge Valisi Albay John Park Finley'in girişimleri⁴⁶ ile 1913 yılında Filipinler'e şeyhülislâm vekili olarak görevlendirilen Muhammed El-Vecih el-Geylani el-Nablusi de Filipinler ve Uzak Doğu'daki gözlemleri hakkında bir rapor hazırlamıştır. Vecih Efendi'nin hazırladığı rapor kadar Filipinlere şeyhülislâm vekili olarak atanma süreci ve yolculuğu, Filipinler'de göreve başlamasından sonra buradan ayrılmak zorunda kalması ve maaş bağlanma süreci de önemlidir. Çünkü kendisine maaş bağlanmadığı için maaşın kim tarafından ve nasıl ödeneceği belli oluncaya kadar harcaması için 4. Ordu Komutanlığı örtülü ödeneğinden 400 lira ödenek çıkartılmıştır.⁴⁷ Ayrıca Vecih

43 BOA, HR.SYS., 1010-A/10; Selim Hilmi Özkan, "Filipin Başşehbenderliğinin Açılması ve Necip Halil'in Faaliyetleri (1910-1912)", ed. Ahmet Dönmez, *Yeni ve Yakınçağlarda Osmanlı Diplomasisi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2019, s. 299-316.

44 Bu yıllarda Suriye ve Cebel-i Lübnan bölgesinden Kuzey ve Güney Amerika'ya yoğun bir göç yaşanmaktadır.

45 Özkan, *Filipin Başşehbenderliğinin Açılması ve Necip Halil'in Faaliyetleri*, s. 312.

46 BOA, BEO., 4174/313019; HR.SYS., 70/36.

47 BOA, DH.EUM.KLU., 9/12.

Efendi'nin ikinci gidişinden önce savaş başladığı için 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa, 19 Nisan 1915 tarihinde Vecih Efendi'nin Filipinlere hareketinden önce ne kadar güvenilir bir kimse olup olmadığı hakkında araştırma da yaptırmıştır. Cemal Paşa'nın Vecih Efendi hakkında istihbarat yaptırmasının temel nedeni, onun görev yaparken Filipinler ile birlikte bilhassa Hindistan ve çevresinde cihad ilan ederek Müslümanları Osmanlı lehine harekete geçirip geçiremeyeceği konusunda kabiliyeti ile birlikte ne kadar güvenli bir kimse olup olmadığı ve kimliği hakkında bilgi sahibi olmak istemesidir.⁴⁸ Çünkü Vecih Efendi daha önce Zamboanga sömürge Valisi Albay John Park Finley'in girişimleri ile Ekim 1913 tarihinde Filipinlere gitmiş fakat Katoliklerin baskısı sonucu 3 Nisan 1914 tarihinde adadan ayrılmak zorunda kalmış ve memleketi Nasıra'a yerleşmişti. Bu durum Cemal Paşa'nın da kulağına gelmiştir. Bu arada Amerikan yönetimi I. Dünya savaşında tarafsızlığını ilan etmesine rağmen Şeyh Muhammed Vecih Efendi'nin Filipinler'e bir din âlimi olarak tekrar dönmesine sıcak bakmamıştır. Bunun için de Şeyh Vecih Efendi'yi taşıyan geminin Beyrut Limanından ayrıldığı gün, Amerika Birleşik Devletleri yönetimi, Deniz Kuvvetleri Komutanlığını bilgilendirerek, Şeyh Vecih Efendi'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne seyahatini onaylamadıklarını bildirmiştir. Garrison ayrıca Devlet Bakanlığını da bilgilendirerek Şeyh Vecih'in Amerika'ya yapacağı seyahatin uygun olmayacağını ve Manila'da bulunan Amerikan idaresinin de bu girişime karşı çıktığını ifade etmiştir. Fakat Şeyh Vecih Efendi'yi taşıyan Tennessee isimli gemi daha bu telgraf İstanbul'a ulaşmadan önce 26 Haziran 1915 tarihinde Beyrut Limanından ayrılmıştır.⁴⁹

Vecih Efendi'nin şeyhülislam vekili olarak Filipinlere görevlendirilmesi Osmanlı-Filipin ilişkileri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bunun dışında Muhammed El-Vecih el-Geylani el-Nablusi de Necip Halil gibi yolculuğu sırasında edindiği bilgileri de içerisine alacak şekilde hazırlamış olduğu raporunda önemli bilgiler vermiştir. Şeyh Vecih el-Nablusi raporunda bölgedeki şebkenderlerin içinde bulunduğu durumdan şikâyetçi olarak, bu şebkenderlerin yetmiş milyonluk Müslüman nüfusu ile İslâm dünyasının en büyük kitlesini teşkil eden coğrafyada yeteri kadar temsil edemediklerinden ve görevlerini yapmadıklarından yakınmaktadır. Ayrıca buradaki Müslümanların hac farızasını yerine getirme konusunda karşılaştıkları sıkıntıları ve Müslümanların zaman zaman dolandırıcılar

48 BOA, DH.ŞFR., 52/82; 468/23.

49 "Muhammed El-Vecih El-Geylani El-Nablusi Malay Dünyası'nın Osmanlı Şeyh-ül İslâmi", Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Osmanlı-Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, <http://osmanlimalay.fsm.edu.tr> (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2022).

tarafından dolandırıldıklarını rapor etmiştir. Raporunda bölge insanlarından hacca gidecek olanlardan alınan verginin⁵⁰ kaldırılması, Hindistan'da bir cami inşası, vaiz atanması, Kalkuta, Lahor gibi şehirlerde yeni şebhenderlikler açılması raporda istekler arasında yer almıştır. Dikkat çeken bir öneri ise Hindistan ve İstanbul arasında irtibatın güçlendirilmesi için Urdu lisanı ile bir gazetenin çıkarılması veya İstanbul'da çıkan bir gazetenin tercüme edilerek basılmasıdır. Ashında İstanbul'dan Hindistan'a düzenli bir bilgi akışı vardır. İttihad-ı İslâm ile ilgili bilgi ve gazeteler İngiltere'nin engellemelerine rağmen Hindistan'a ulaşmaktaydı. Mesele Sultan II. Abdülhamid döneminde Mayıs 1880'den itibaren İstanbul'da Hindistan Müslümanlarına hitap etmek amacıyla çıkarılan Urduca gazete Peyk-i İslam, İngiltere'nin sert tepkisi ile karşılaşınca birkaç sayı sonra gazetenin yayını durdurulmuştu.⁵¹ Bunların dışında hilafetin korunması, Osmanlı donanmasının yeniden ihyası gibi birçok hususla ilgili raporda Hindistan başta olmak üzere Güney Doğu Asya Müslümanlarının elinden ne gelirse yapacağı konusunda bilgi vardır.⁵² Muhammed Vecih Efendi Filipin'e Hindistan ve Singapur üzerinden seyahati sırasında Sebülürreşâd dergisine göndermiş olduğu Filipin Mektuplarında yolculuğu sırasında gözlemlediği ve Müslümanların içinde bulunduğu durum ile ilgili çok önemli bilgiler vermektedir. Muhammed Vecih Efendi raporunda da bahsettiği gibi Hindistan Müslümanları'nın hurafeler önem vermesi, Müslümanlar arasındaki siyasi ayrılıklar fakat aynı derecede Türkler'e ve Osmanlı'ya karşı hürmetlerinden bahsetmektedir. Bu hürmetin bir göstergesi olarak kiminin elini, kiminin basıdığı yeri, kiminin eteğini öptüğünü, kiminin de üzerine gül saçtığını mektubunda bildirmektedir. Singapur camilerinde hutbe veren Vecih Efendi, burada Müslümanların düzenli bir eğitim sistemleri ile hastanelerinin olmamasını ifade eder. Bu seyahati sırasında Singapur'da bulunan bir medreseyi de gezmiştir. Bu medresede eğitim görenlerin Arapça, İngilizce ve Cava dili ile eğitim aldıklarını ve üç sene içerisinde de hafızlıklarını tamamladıklarını yazısında ifade etmektedir.⁵³

Şeyh Vecih Efendi ikinci görevlendirilmesinde uzun uğraşlardan sonra Amerika'ya varmış olmasına rağmen Filipinler'deki görevine dönebilmeyi başaramadı. Çünkü

50 Hollandalılar işgal altında tuttıkları topraklarda Müslümanların hacca gitmelerini yasaklayamasalar da pasaport harçlarını yüksek tutarak çeşitli şekillerde ağır vergiler koyarak Müslümanların hacca gitmelerini zorlaştırmışlardır.

51 Azmi Özcan, "1880'de İstanbul'da Çıkarılan bir Gazete ve İngiltere'nin Kopardığı Fırtına, Peyk-i İslam", *Tarih ve Toplum*, Mart 1992, s. 39-45.

52 BOA, HR.SYS., 1883/15, 16.

53 Muhammed Vecih el-Geylani, "Filipin Mektupları", *Sebülürreşâd*, C 12, S. 289, s. 54; C 290, s. 72.

Amerika'ya tekrar vardıktan sonra sağlık problemleri artan Şeyh Vecih, uzun süredir yaşamakta olduğu böbrek yetmezliği problemi nedeniyle hastaneye yatmak zorunda kalmıştır. New York Başşehbenderi Celal Efendi, Hariciye nezaretine yazmış olduğu 18 Aralık 1915 tarihli arızasında, Vecih Efendi'nin yanında bakacak kimsesi olmadığı için New York başşehbenderliğinden yardım talebinde bulunmuştur. Başşehbenderlik Vecih Efendi'ye yardım edilip edilmeyeceği konusunda Osmanlı hükümetinden bilgi istemektedir.⁵⁴ Fakat Şeyh Vecih Efendi 4 Mayıs 1916'da Virginia Eyaleti'nin Richmond şehrinde vefat etmiştir. Vecih Efendi'nin cenazesi Washington sefaret imamı Mehmed Ali Efendi tarafından Richmond kabristanlığına defnedilmiştir. Defin işlemlerinden sonra Vecih Efendi'ye ait iki adet çanta, bir sandık, bir tahta kutu, bir torba eşyası bir Osmanlı vatandaşı tarafından başşehbenderliğe gönderilmiştir.⁵⁵ Şeyh Vecih'in vefatı New York başşehbenderliği tarafından da 12 Temmuz 1916 tarihinde dâhiliye nezaretine bildirilmiştir. Ailesi de Vecih Efendi'nin vefat ettiğini duymuş olmalı ki bu konu da Dâhiliye nezaretinde bilgi istemiştir.⁵⁶ Vecih Efendi'nin vefatı sonrası üç adet açık mektup ve bir miktar doları ve eşyaları Selanik müftülüğüne ulaşmıştır. Vecih Efendi'nin mektupları ile birlikte parası o sırada halen Nasıra'da yaşamakta olan ailesine teslim edilmek üzere Selanik başşehbenderliği tarafından Suriye vilayetine gönderilmiştir.⁵⁷ Şeyh Vecih Efendi vefatı sonrası geriye annesi, eşi ve yaşları yedi ile on sekiz yaşlarında olan iki bekâr kız kardeş, üç bekâr kız ile küçük bir erkek çocuk bırakmıştır. Şeyh Vecih'in geride kalan aile fertlerine hükümet tarafından bilhassa Cemal Paşa hizmetlerine karşılık olarak 1500 kuruş maaş bağlanması için girişimlerde bulunmuştur. Genç yaşta vefat eden Vecih Efendi'nin bakıma muhtaç ailesine maaş bağlanamayacağı ve bir defaya mahsus yardım yapılacağı Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından bildirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ve bölgenin içinde bulunduğu durumu düşündüğümüz zaman bu yardımın yapılıp yapılmadığını da bilemiyoruz.⁵⁸

2.3. Burma [Myanmar] Şehbenderliği ve Müslümanlar

Osmanlı Devleti'nin Burma'da temsilciliği açılıncaya kadar buradaki iş ve işlemleri Bombay şehbenderliği aracılığı ile yürütülmüştür. Mesela İstanbul'da ticaret

⁵⁴ BOA, HR.UHM., 186/61, 17.12.1915.

⁵⁵ BOA, HR.UHM., 186/61, 12.07.1916.

⁵⁶ BOA, DH.EUM.4.Şb., 8/20, 12.07.1916.

⁵⁷ BOA, DH.KMS., 34/24, 22.09.1915.

⁵⁸ BOA, DH.KMS., 42/13., 21.11.1916.

ile meşgul olan Seyyid Muhammed Muroke tarafından Burma emirine satılan aynaların ücret olan 19.885 Rupî'nin tahsili konusunda çıkan anlaşmazlıkta bölgesel yönetime karşı açılan davada Osmanlı Devleti konunun çözüme kavuşturulması için Bombay başşehbenderi Kadri Bey ile yazışmıştır.⁵⁹ İngiltere Hindistan'ı işgal ettikten sonra Burma'yı Hindistan idari yapılanması içerisine katmak üzerine bir politika uygulasa da bunda muvaffak olmamıştır.

Burma'nın en büyük kenti olan Rangoon'da Osmanlı temsilciliği fahri olarak 1905'den sonra faaliyet geçmiştir. İlk fahri konsolosu uzun süre bu görevi yapan Hacı Muhammed Yusuf İsmail'dir. Yusuf İsmail Efendi Türkiye⁶⁰ ile ticari ilişkileri geliştirmek için büyük bir mücadele vermiştir. 17 Temmuz 1905 tarihinde göndermiş olduğu bir arızasında Türkiye ile ticareti geliştirmek için Türkiye ile Burma arasında doğrudan bir buharlı gemi hattı işletmek üzere bir denizcilik şirketi ile anlaşma yapılması gerektiğini savunmuştur. Daha önce yazdığı mektuplarına vurgu yaparak Burma'nın dış ülkelerle ihracat ve ithalatta oldukça fazla olduğunu, eğer tüccarlar teşvik edilir ve ticaret kolaylaştırılırsa Türkiye ile ticaretin artacağını mektubunda ayrıca ifade etmiştir. Türkiye ile ticari potansiyeli araştırmak ve Türk mallarını incelemek üzere İstanbul'a bir temsilci gönderilmesini ve bir firmanın açılmasını teklif etmiştir. İstanbul'da bulunan oğlu İbrahim Muhammed İsmail'in asıl görevinin Türkiye ve Burma arasında ihracat ve ithalatı organize etmek olduğunu da mektubunda Osmanlı yönetimine bildirmiştir.⁶¹

Burma Müslümanları İngiliz işgaline karşı tepki vermeseler de İslam aleminin lideri olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne karşı ilgileri hiç eksik olmamıştır. Mesela Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilip yerine Mehmed Reşad'ın çıkması sonrası Cülus-ı Hümayun vesilesi ile Burma Müslümanları adına Osmanlı Devleti'ne tebrik mesajı göndermişlerdir.⁶²

İtalya'nın Trablusgarp'a askeri çıkarması üzerine başlayan Osmanlı-İtalyan savaşı Burmalı Müslümanları oldukça rahatsız etmiştir. Hindistan ve Burma'da yaygın bir tarikat olan Kadıyanilik hareketine bağlı Ahmediye mezhebinin resmi yayın organı Bedr'in editörü ve Qadıyan'da yaşayan Müfti Muhammed Sadra savaşın başlaması üzerine kaleme almış olduğu mektubunda Hindistan ve Burma Müslümanlarının rahatsızlığını ve İngilizlerin bu olay müdahale etmesini, İtalyan

59 BOA, HR.SFR.3., 353/40 (Belge Tarihi 9 Mayıs 1889).

60 İngilizce kaleme alınan belgelerde, Osmanlı Devleti yerine çoğunlukla Türkiye ismi geçmektedir.

61 BOA, HR.SFR.3., 557/42 (17 Temmuz 1905).

62 BOA, BEO., 3549/266169; MB.İ., 132/30.

mallarının boykot edildiğini beyan ederek Hintli ve Burmalı Müslümanların Türklere samimiyetini ifade etmiştir. Bunun bir göstergesi olarak Burmalı ve Hintli Müslümanların Türkiye'den mal almak, orada basılan kitapları okumak, Türk malı elbise ve benzeri şeyler kullanmak istediklerini beyan etmiştir. Fakat mektubunda Türk tüccarların ilgisizliğini de ayrıca ifade etmiştir.⁶³

Birinci Dünya öncesi Güney Doğu Asya Müslümanları İslam aleminin en büyük devleti olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne karşı maddi ve manevi desteklerini hiç eksik etmemişlerdir. Mesela Burma Hilal-i Ahmer Cemiyeti reislerinden Molla Abdürrahim ve Abdurrahman şehit yetim ve dulların ihtiyaçları için 220 İngiliz lirası yardımı Türkiye'ye 14 Nisan 1913 tarihinde göndermişlerdir.⁶⁴

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler Basra'yı işgal ettikten sonra esir aldıkları Osmanlı askerlerinin bir kısmını Burma Thayetmyo esir kampına götürmüşlerdir. Bunun için Burma'da esir tutulan Osmanlı asker ve sivilleri hakkında da bahsetmek yerinde olacaktır. Birinci Dünya Savaşı sırasında esir alınan Osmanlı askerlerinden bir kısmı Burma'da bulunan Rangoon'un 355 mil kuzeyinde bulunan ve Irrawaddy nehri üzerindeki Thayetmyo esir kampına götürülmüştür. 29 Mart 1916 yılında tutulan bir raporda Thayetmyo kampında 167 rütbeli olmak üzere 3664 Osmanlı esiri vardır. Bunlardan 420'si Arap, diğerleri Afgan, Ermeni, Yahudi ve tercümanlardan oluşmaktadır. Esirlerden 32'si tüberküloz, 27'si dizanteri olmak üzere toplam 59 esir kampa geldikleri ilk iki ay içerisinde vefat etmiştir. Tavas Nikfer doğumlu 142. alay 2. Tabura kayıtlı Abdullah oğlu Hacı Halil isimli bir Osmanlı esiri ise esir kampında yoldan geçerken Langford isimli bir askerin kaza kurşunu ile vefat etmiştir. Asker sivil otoriteler tarafından tutuklanmışa da bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Daha sonra ölenler ile vefat sayısı 116 olmuştur. Bu ölenlerden 113 tanesi Müslüman mezarlığına, iki tanesi Hristiyan bir tanesi de Yahudi mezarlığına Türk bayrağına sarılarak gömülmüştür.⁶⁵

Osmanlı belgelerine yansıdığı kadarıyla İngilizler esirlere kötü muamelede bulunmuşlardır. Bunlardan birisi olan Basra 38. fırka[tümen] kumandanlarından Miralay Suphi Bey İngilizler tarafından tecrit edilerek yemek verilmediği için zayıf düşmüştür. Fakat ölüm sebebi⁶⁶ kayıtlara felç geçirdiği şeklinde geçmiştir.⁶⁷

63 BOA, HR, SFR.3., 639/73.

64 BOA, BEO., 4181/313547.

65 BOA, HR.SYS., 2197/35.

66 BOA, HR.SYS., 2193/50.

67 BOA, HR.SYS., 2197/35.

Bu durum üzerine Hariciye nezareti 22 Eylül 1915 tarihinde gerekli girişimlerde bulunarak esirlere iyi muamele yapılması konusunda tarafları uyarmıştır. Bunun dışında Binbaşı İrfan Bey, Yüzbaşı Cavid Şevket ve Mülazım Osman Nuri Efendilerin sağlık durumu ile birlikte Karadeniz vapurunda ateşçi olarak görev yaparken esir alınan sivil esir Mustafa bin Hikmet Efendi'nin hayatta olduğu⁶⁸, Beykozlu Kaptan İsmail Hakkı Bey'in kafasından, boğazından, her iki uyluk kemiğinden ve sağ bacağında yaralı olduğu için yürümekte güçlük çektiği fakat bir Türk doktor tarafından tedavisi sürdüğü ve sağlık durumunun iyi olduğu⁶⁹ Hariciye Nezaretine bildirilmiştir.⁷⁰

Rangoon'da yaşayan Müslümanlar savaş öncesi durumda olduğu gibi esir kampına getirilen Osmanlı esirlerine sigara, gömlek, giyecek, yiyecek, sabun gibi ihtiyaç duydukları her türlü yardımı yapabilmek için girişimde bulunmuşlardır. Aralarında topladıkları 344,43 değerindeki bağış ile rütbeli sivillere yardım edilmesini sağlamışlardır. Yahudiler Yahudi, Ermeniler de Ermeni esirler için benzer uygulamayı yapmışlardır.⁷¹

Sonuç ve Değerlendirme

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için zor bir yüzyıldır. Buna rağmen devlet sınırlarını korumak için uğraşırken Müslümanların yaşadığı birçok yer ile yakından ilgilenmiştir. Asya ve Uzak Doğu'nun birçok yeri sömürgeci devletlerin işgali ve kontrolünde olduğu bilhassa bu bölgelere ulaşan ticaret yolları daha fazla ön plan çıkmıştır. Bu açıdan Birinci Dünya Savaşı öncesi yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler Osmanlı Devleti'ni derinden etkilemiştir.

Bu süreçte Güney Doğu Asya Müslümanları Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan çıkması için maddi ve manevi destek sağlamışlardır. Elbette bu durum sömürgeci devletler başta olmak üzere bölgenin Müslüman olmayan halkı tarafından da endişe ile takip edilmiştir. Sömürgeci devletler Güney Doğu Asya Müslümanlarının hacca gitmeleri ve ticari faaliyetlerini engelleme başta olmak üzere Müslümanları birçok alanda baskı altında tutmuşlardır. Ayrıca Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini de olabildiğince kısıtlamışlardır. Şehbenderleri baskı altına alarak onları siyasi bir misyon olarak değil de birer ticari temsilci olarak

68 BOA, HR.SYS., 2195/6.

69 BOA, HR.SYS., 2197/5.

70 BOA, HR.SYS., 2193/62; 2194/3.

71 BOA, HR.SYS., 2197/35.

görmek istemişlerdir. Müslümanların siyasi gelişmelerden haberdar olmaması için gazete başta olmak üzere matbuatın bölgeye girmesini engellemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeler ile birlikte Osmanlı'nın kaybeden tarafta olması Güney Doğu Asya Müslümanları ile Anadolu coğrafyası arasındaki bağı koparmıştır.

Kaynaklar**Arşiv Kaynakları****Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),**

BEO., 1655/124078; 3549/266169; 4174/313019; 4181/313547.

DH.EUM.4.Şb., 8/20.

DH.EUM.KLU., 9/12.

DH.KMS., 15/3; 34/24; 42/13.

DH.ŞFR., 52/82; 468/23.

HR,SYS., 1010-A/10; 2193/50, 62; 2194/3; 2195/6; 2197/5, 35.

HR.SFR, 170/6, 21; 171/59.

HR.SFR.3., 353/40; 507/24; 557/42; 639/73.

HR.SYS., 70/36; 1883/15, 16; 2406/80.

HR.TO., 74/71; 582/32.

HR.UHM., 186/61.

HSDHADB., 1/54.

İ. HR., 285/17778; 289/18146; 423/22.

MB.İ., 132/30.

Y.A.HUS., 323/133.

Y.A.RES., 71/25.

Y.MTV., 163/46.

Y.PRK.EŞA., 3/60; 32/63.

Y.PRK.HR., 14/15.

Sürelî Yayınlar

Sebülirreşâd, C 8, S. 184, 1912, s. 32.

Sırâtülmüstakîm, C 3, S. 62, 1909, s. 150; C 6, S. 131, 1911, s. 9-10; C 6, S. 132, 1911, s. 26-27; C 8, S. 192, s. 192.

Muhammed Vecih el-Geylani, “Filipin Mektupları”, *Sebülürreşâd*, C 12, S. 289, s. 54.

Muhammed Vecih el-Geylani, “Filipin Mektupları”, *Sebülürreşâd*, C 12, 290, s. 72.

Rıza Tevfik, “Filipin Müslümanları ve Makam-ı Hilafet”, *İctihad*, S. 65, 22 Mayıs 1913.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Abdürreşid İbrahim, “Âlem-i İslam: Hindistan Mektupları” *Srâtmüstakim*, C 3, S. 69, 1909, s. 248-250.

Andaya, Barbara Watson-Andaya, L. Y., *A History of Malaysia*, Palgrave Macmillan, Macmillan 1984.

Çakılcı, Diren, “Batavya’da Osmanlı Baş Şehbenderliği: Kuruluşu, Baş Şehbender Ali Galip Bey ve Layihası”, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 8/28, 2017, s. DCCXXVI-DCCXLIX.

Çakılcı, Diren, “Hindistan’da Osmanlılar: Bombay Osmanlı Şehbenderliği”, *Türkiyat Mecmuası*, 25, Güz 2015, s. 81-106.

Eberhard, Wolfram, *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Göksoy, İsamil Hakkı, *Endonezya’da İslâm ve Hollanda Sömürgeciliği*, İsam Yayınları, Ankara 1995.

Göksoy, İsmail Hakkı, “Filipinler’de İslamiyet”, *Diyanet İlmî Dergi*, 31/3, 1995, s. 83-106.

Göksoy, İsmail Hakkı, *Güneydoğu Asya’da Osmanlı-Türk Tesirleri*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2004.

Göksoy, İsmail Hakkı, *İslâm’ın Güneydoğu Asya’ya Girişi ve Yayılışı*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.

“Muhammed El-Vecih El-Geylani El-Nablusi Malay Dünyası’nın Osmanlı Şeyh-ül İslâmı”, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Osmanlı-Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, <http://osmanlimalay.fsm.edu.tr> (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2022).

İzgör, Ahmet Zeki, “1911-1913 (1329-1331) Tarihli Osmanlı Hilâl-i Ahmer Sâlnâmesine Göre Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslüman Halkının

Osmanlı'ya Yardımları”, *Journal of History and Future*, C 1, S. 1, Aralık 2015, s. 99-171.

Kiefer, Thomas M., *The Tausug Violence and Law in a Philippine Moslem Society*, Rinehart and Winston, New York 1972.

Majul, Cesar Adip, *The Contemporary Muslim Movement in the Philippines*, çev. L. Balkan, Mizan Press, Berkeley 1973.

May, R. J., The Philippines. M. Ayoop içinde, *The Politics of Islamics Reassertion*, Croom Helm London, London 1977.

Merriman, John, *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*, çev. Şükrü Alpagut, Say Yayınları, İstanbul 2018.

Mukherjee, Aporna, *British Colonial Policy in Burma*, Abhinav Publications, New Delhi 1988.

Nuha, Ulin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun 16.-19. Yüzyıllar Arasında Cavalı Müslümanlar Üzerindeki Etkileri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

Özcan, Azmi, “1880’de İstanbul’da Çıkarılan bir Gazete ve İngiltere’nin Kopardığı Fırtına, Peyk-i İslam”, *Tarih ve Toplum*, Mart 1992, s. 39-45.

Özcan, Azmi, “Sultan II. Abdülhamid ve Hindistan Müslümanları”, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, C 1, ed. Metin Hülagu, Kayseri 2011, s. 283-295.

Özkan, Selim Hilmi, “Filipin Başşehbenderliğinin Açılması ve Necip Halil’in Faaliyetleri (1910-1912)”, ed. Ahmet Dönmez, *Yeni ve Yakınçağlarda Osmanlı Diplomasisi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2019, s. 299-316.

Saltık, Ekrem, *Güney Asya ve Uzak Doğu’da Osmanlı İzleri*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011.

Wright, Ashley, *Opium and Empire in Southeast Asia*, Palgrave Macmillan, New York 2014.

Yılmaz, Sait, “ABD’nin Filipinlere Askeri Müdahaleleri”, ed. H. Çakmak, *ABD’nin Askeri Müdahaleleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2016, s. 316-325.